

MUTAHHARÎ, Murtazâ

E'imme-i Ethâr 'aleyhimüsselâm (Tahran 1373 hş.). **18. İnsân-ı Kâmil** (Tahran 1373 hş.). **19. Ta'lim ve Terbiyet der İslâm** (Tahran 1373 hş.). **20. Cihâd** (Tahran 1373 hş.). **21. Nazarî be Nizâm-ı İktisâd-ı İslâmî** (Tahran 1374 hş.; *İslâm İktisadının Felsefesi*, trc. Kenan Çamurcu, İstanbul 1995). **22. Pîrâmûn-ı İnkılâb-ı İslâmî**. Müellifin İran İslâm Devrimi'yle ilgili yazı ve konuşmalarının bir araya getirilmiş şeklidir (Tahran 1374 hş.; *İslâm Devrimi*, trc. Ali Emiroğlu, İstanbul 1981). **23. 'İrfân-ı Hâfız**. Hâfız-ı Şîrâzî'nin tasavvufi yorumlarını aktaran bir eserdir (Tahran 1374 hş.; *Hâfızda İrfân*, trc. Nihal Çankaya, İstanbul 1997). **24. İmdâdhâ-yi Gaybî der Zengî-i Beşer**. Dört konuşma ile gazetede yayımlanmış bir makalesinden oluşmaktadır (Tahran, ts.; *Gaybî Yardımlar*, trc. Fuat Alaybeyoğlu, İstanbul 1993). **25. Seyrî der Sîre-i Nebvî** (Tahran 1378 hş.; eserleri hakkında geniş bilgi için bk. *Yâdnâme-i Üstâd-i Şehîd*, s. 435-552).

BİBLİYOGRAFYA :

Murtazâ Mutahharî, *'İleli Girâyış be Maddî-gerî*, Kum 1350 hş., s. 1-5; a.mlf., *el-İnsân ve'l-kader* (trc. M. Ali et-Teshîrî), Tahran 1404, s. 62-65; a.mlf., *Huquku'l-mer'e fi'n-nizâmi'l-İslâmî* (trc. Haydar Âl-i Haydar), Küveyt 1406/1986, s. 41 vd., 119 vd., 233 vd.; a.mlf., *'Adl-i İllâhî* (trc. Hüseyin Hatemi), İstanbul 1988, s. 9-10, 16-32, 151 vd., 307 vd.; a.mlf., *Hâtemiyyet* (trc. Şamil Öcal), Ankara 1989, s. 123-135; a.mlf., *Pîrâmûn-ı İnkılâb-ı İslâmî*, Tahran 1374 hş., s. 23 vd., 77 vd., 122 vd., 140 vd.; a.mlf., *İslâm İlimleriyle Tanışma*, Tahran 1997, s. 161-174; a.mlf., *Hicâb* (trc. Müctebâ Âmir), İstanbul 1999, s. 17 vd., 65 vd., 132 vd.; M. Vâizzâde Horâsânî, "Seyrî der Zindegî-yi 'İlmî ve İnkılâbî-yi Üstâd-i Şehîd Murtazâ Mutahharî", *Yâdnâme-yi Üstâd-i Şehîd Murtazâ Mutahharî* (nşr. Abdülkerîm Sürüş), Tahran 1360 hş./1981, s. 319-380; "Fihrist-i Âşâr-i Üstâd-i Şehîd Murtazâ Mutahharî", a.e., s. 435-552; *Cevle fi hayâtî's-sehid Mutahharî*, Beyrut 1413/1992, s. 141-192, ayrıca bk. tür.yer.; Ali Rîzâ Tahrânî, *Temsilât ve Teşbihât der Âşâr-ı Üstâd-i Şehîd Mutahharî*, Kum 1375 hş., tür.yer.; Ali Devvânî, *Hâtrât-ı Men ez Üstâd-i Şehîd Mutahharî*, Tahran 1375 hş., tür.yer.; Ali Bâkî Nasrâbâdî, *Remz-i Muvaffakiyyet-i Üstâd Mutahharî*, Kum 1377 hş., tür.yer.; a.mlf., *Fihrist-i Mevzû'î-yi Kütüb-i Üstâd Mutahharî*, Kum 1377 hş., tür.yer.; R. İhsan Eliaçık, *İslâm'ın Yenilikçileri*, İstanbul 2002, III, 234-259; Zekî el-Milâd, *Mine't-türâş ile'l-ictihâd*, Dârülbeyzâ 2004, s. 173-199; J. G. J. Haar, "Murtaza Mutahharî (1919-1979): An Introduction to His Life and Thought", *Persica*, XIV (1991-92), s. 1-20; Hamid Algar, "Mutahharî", *EP* (İng.), VII, 762-763.

İLYAS ÜZÜM

MUTARRAF

(المطرف)

Secileri aynı olan kelimeler arasında
vezin farklılığı bulunan seci türü
(bk. SECİ).

MUTARRİF b. ABDULLAH

(مطرف بن عبدالله)

Ebû Abdillâh Mutarrîf b. Abdillâh
b. eş-Şihhîr el-Harâşî el-Âmirî el-Basrî
(ö. 95/713-14)

Muhaddis tâbiî.

Kardeşi Yezîd b. Abdullah'ın, kendisinin 21'de (642) doğan Hasan-ı Basrî'den on yaş büyük olduğunu, ağabeyi Mutarrîf ile kendi arasında da on yaş fark bulunduğunu söylemesinden Mutarrîf'in 2 (624) yılı civarında doğduğu anlaşılar. Babası, Benî Âmir b. Sa'saa'nın bir kolu olan ve halkının çoğu Basra'da yaşayan Benî Harîş'e mensup bir sahâbî idi. Resûl-i Ekrem'in huzuruna ilk defa Benî Âmir b. Sa'saa heyetiyle birlikte gelmiştir (*Müsned*, IV, 25). Resûlullah'ın arkasında namaz kılması ve ondan hadis rivayet etmiştir. Kardeşi Yezîd b. Abdullah da Hz. Âişe ve Ebû Hüreyre gibi sahâbîlerden hadis nakletmiş ve rivayetleri *Kütüb-i Sitt*e'de yer almıştır. Diğer kardeşi Hânî, Hânî'nin oğlu Abdullah ve kendi oğlu Abdullah da makbul birer hadis râvisidir.

Mutarrîf, Basra'nın meşhur kârii Âmir b. Abdükays'tan hıfzını tamamladı. Babasından başka Hz. Âişe, Hz. Ali, Hz. Osman, Ammâr b. Yâsir, Ebû Zer el-Gifârî, İmrân b. Husayn, Muâviye b. Ebû Süfyan gibi sahâbîlerden hadis rivayet etti. Übey b. Kâ'b'dan olan rivayetleri ise mürseldir. Kendisinden kardeşi Yezîd, yeğeni Abdullah b. Hânî, Hasan-ı Basrî, Sâbit el-Bünânî, Katâde b. Diâme gibi tâbiîn muhaddisleri rivayette bulundu. İbn Sa'd Mutarrîf'in sika, takvâ ve üstün edep sahibi, akıllı bir kimse; Ebû'l-Hasan el-İclî sika, tâbiînin en hayırlılarından biri, sâlih bir adam; İbn Hibbân el-Büstî ise Basra'nın âbid ve zâhidlerinden biri olduğunu söyler. Zehebi'ye göre Mutarrîf İslâmiyet'in önemli şahsiyetlerinden biridir; ilim ve amelde önder, gönülleri etkileyen mânevî bir liderdir. Onun gönülleri etkilemesinde yaşama tarzı kadar vaazları da etkili olmuştur. Mutarrîf b. Abdullah 95'te (713-14) vefat etti. 86 (705) yılında ve daha başka tarihlerde öldüğü de zikredilmiştir.

Mutarrîf b. Abdullah, İslâm tarihinde büyük kargaşanın meydana geldiği bir dönemde yaşamakla birlikte bu tür olaylardan hep uzak durmuştur. Toplumu sarsan hadiseler ortaya çıktığında halkı uyarır, kendisi de evine çekilir, ortalık yatıncaya kadar cuma namazına bile gitmezdi. Varlıklı bir kimse olan Mutarrîf güzel söz söy-

lemekle de ünlüydü. Kaynaklarda kendisine bu tür bazı sözler atfedilir: "İnsanların aklı yaşadıkları zamana göredir"; "Bana göre ilim ibadetten daha üstündür; din-darlığın en üstünü de vera'dır"; "Bütün gece uyuyup sabahleyin bundan dolayı pişmanlık duymak sabaha kadar ibadet edip sabahleyin yaptığıyla övünmekten daha iyidir"; "Bütün dünya karşılığında bir defa bile yalan söylemek istemem"; "Âfiyetle olup şükretmeyi belâya uğrayıp sabretmeye tercih ederim." Mutarrîf'e göre bir kimse kendini yüksek bir yerden aşağıya atıp, "Ne yapayım, kaderim böyleymiş" dememelidir. Kötülüklerden sakınıp iyi şeyler yaptığı halde istenmeyen bir durumla karşılaştığında ise Allah'ın yazdığından başka bir şeyin başına gelmeyeceğini bilmelidir. Esasen kul Allah ile şeytan arasında bir yerde durur. Eğer Allah Teâlâ kulunu tehlikelerden kurtarmak isterse kurtarır; eğer onu şeytana bırakırsa şeytan onu alıp götürür (Ebû Nuaym, II, 201-202).

Rivayetleri *Kütüb-i Sitt*e'de yer alan Mutarrîf'in babasından olan nakilleri Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde bulunmaktadır (IV, 24-26). İbn Hacer el-Askalânî *el-İşâbe*'de onun biyografisine Hz. Peygamber zamanında doğan çocuklar bölümünde yer vermiştir (III, 478-479).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, IV, 24-26; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 141-146, 244-245; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, VII, 396-397; Müslim b. Haccâc, *Ricâlu 'Urve b. ez-Zübeyr* (nşr. Sükeyne eş-Şihâbî, MMLADm., XLIV/1 [1979] içinde), s. 140-141; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târih*, II, 80-84; Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 198-213; İbnü'l-Esir, *İcâdu'l-gâbe* (Bennâ), III, 274-275; Zehebi, *A'lâmü'n-nübelâ*, IV, 187-195; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 64-65; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, X, 173-174; a.mlf., *el-İşâbe*, III, 478-479; Ali Sâmî en-Neşşâr, *Neş'e-tü'l-fikri'l-felsefî fi'l-İslâm*, İskenderiye 1978, III, 122-126; Abdüssettâr eş-Seyh, *A'lâmü'l-huffâz ve'l-muhaddişin*, Dimaşk - Beyrut 1417/1997, I, 299-323.

M. YAŞAR KANDEMİR

MUTARRİF eş-ŞİHÂBÎ

(مطرف الشهابي)

Mutarrîf b. Şihâb b. Amr
b. Abbâd eş-Şihâbî
(ö. 459/1067)

Yemen'de kendi adıyla anılan
Zeydî fırkasının kurucusu.

San'a'nın güneybatısındaki Beytühanbas'ta dünyaya geldi. 390 (1000) yılında hocası Ali b. Mahfûz'dan ders aldığına göre IV. (X.) yüzyılın ikinci yarısında doğduğu söylenebilir. Hayatının ilk dönemlerini köyünde çiftçilikle geçirdi. Ardından San'a-

da temel İslâmî ilimleri tahsil etti. Daha sonra Reyde'ye geçerek Zeydî âlimlerinden Ali b. Mahfûz'un yanında Zeydî kelâmı ve fıkhnı öğrendi. Başlıca itikadî konularda Zeydî imamı Hâdî-İlelhak Yahyâ b. Hüseyin'in görüşlerini benimsedi. Bazı konularda mezhebin önde gelenleriyle tartışmalara girdi ve çok defa onları mağlûp etti.

Bir taraftan ilmî birikimini arttırırken diğer taraftan farklı düşünen çevrelerle fikrî mücadelelere giren Mutarrif, 401 (1010) yılı başlarında Mehdî-Lidînillâh unvanıyla imâmetini ilân eden Hüseyin b. Kâsım el-İyânî'ye ilk biat edenler arasında yer aldı ve onun evinde kalarak mücadelelerine destek verdi. Ancak imamın vefatından (404/1014) sonra kardeşi Ca'fer'in Hüseyin el-İyânî'nin ölmeyip gaybete çekildiğini iddia etmesi üzerine onunla irtibatını kesti. Reyde'ye dönüp ders vermeye başladı ve çok sayıda öğrenci yetiştirdi. Muhtemelen 420 (1029) yılından sonra dinî düşüncelerini başka bölgelere yaymak amacıyla hicret geleneğini başlattı. Kendisi de Senâ'a giderek burada taraftarları için büyük bir cami ile bir külliye yaptırdı. Suleyhî Devleti ile mücadele eden Mutarrif, 445'te (1053-54) Ali b. Muhammed es-Suleyhî'nin Senâ'ı ele geçirmesine sert tepki gösterdi. Hükümdarın gönlünü alma yönündeki tutumuna itibar etmediği gibi benimsediği İsmâilî-Fâtımî çizgi dolayısıyla onu kâfir ilân etti. Hayatının sonuna kadar Senâ'da kaldı ve burada da birçok talebe yetiştirdi. Mutarrif'in çok din-dar olduğu, zühd ve takvâya büyük önem verdiği belirtilmektedir (Ahmed b. Muhammed eş-Şâmî, III, 94-101; Gochenour, s. 186-191).

Mutarrif eş-Şihâbî'nin, itikadî fikirleri temelde Zeydî imamı Hâdî-İlelhak'a dayanmakla birlikte bizzat geliştirdiği farklı düşünceleri de bulunmaktadır. Bu düşüncelerin zümreleşmiş yapısını ifade eden Mutarrifiyye fırkası, Yemen Zeydiliği'nin tâli bir kolunu teşkil eder. Her ne kadar bazı müellifler fırkanın İmam Hâdî-İlelhak'ın fikirlerini sistemleştirmesi bakımından Ali b. Mahfûz'a dayandığını, dolayısıyla fırkanın kurucusu olarak onun kabul edilmesi gerektiğini söylüyorsa da (Ahmed Abdullah Ârif, s. 178) İbn Mahfûz'un başarılı bir öğrencisi olması, yetiştirdiği talebelere bu bilgileri geliştirerek aktarması ve takvâya dayalı bir yaşayışla düşüncelerinin yayılmasında birinci derecede rol oynaması sebebiyle Mutarrif'in fırkaya adını vermeyi hak edecek bir konumda olduğu muhakkaktır.

Mutarrifiyye 150 yıldan fazla bir süre varlığını devam ettirmiştir. Ahmed eş-Şâmî fırkanın müstakil bir grup olarak 450 (1058) yıllarında ortaya çıktığını, 610'dan (1213) sonra bilhassa Zeydî Devleti'nin hükümdarlarından Mansûr-Billâh'ın aldığı sert tedbirlerle tarih sahnesinden çekildiğini ifade etmektedir (*Târihu'l-Yemeni'l-fikrî*, III, 97). Bu süre zarfında Mutarrifiyye, aralarında İbrâhim b. Ebû Heysem, Muhammed b. Alyân, Müsellim el-Lahcî, Yahyâ b. Hüseyin gibi âlimlerin de bulunduğu iki nesil boyunca Yemen'in değişik bölgelerinde birçok taraftar bulmuştur. Suleyhîler döneminde yoğun bir şekilde Fâtımî-İsmâilî propagandasına mâruz kalan ülkede Mutarrifî âlimler dâîlerin fikirlerini etkisiz hale getirmiş, Kur'an'ın açık âyetlerine dayanarak onların "zâhir-bâtın" teorilerini çürütmüş ve halkın Zeydî-i'tizâlî anlayışı benimseyip muhafaza etmesine önemli katkılar sağlamıştır. Gochenour, Mutarrifiyye'nin Zeydî düşüncesine yaptığı katkının üç açıdan önem taşıdığını söyler. Birincisi, Suleyhîler ile birlikte güçlü siyasî desteğe sahip bulunan İsmâilî dâîlerine karşı verdikleri etkili mücadele, ikincisi Zeydî doktrininin Yemen'in uç bölgelerine kadar ulaşmasına vesile olmaları, üçüncüsü de toplumun zayıf kesimini teşkil edip basit kabile hayatının içinden gelen ve aşağılanan kimseleri kazanmalarıdır (*The Penetration of Zaydi Islam*, s. 188).

Kelâm konularında diğer Zeydî grupları gibi Mu'tezile'ye dayanan Mutarrifiyye ilâhî sıfatlar, cevher-araz, rızık ve ecel gibi meselelerde daha çok Bağdat Mu'tezilesi'nin anlayışını benimsemiştir. Ahmed eş-Şâmî, Mutarrifiyye'nin kendine has kelâmî görüşlerini akıl anlayışı, rızık ve kelâ-mullah olmak üzere üçe ayırır. Buna göre akıl, Allah'ın idrak edilecek şeyleri algılamak üzere insanın kalbine koyduğu araz değil bizzat bu yeteneğin kendisidir. Kişinin gayri meşrû yoldan elde ettiği mallar onun için rızık olmayıp bir çeşit gasptır; dolayısıyla âsi için mal söz konusu değildir. Kur'an harf ve ses olmaksızın Allah'ın melege ilkâ ettiği bir mânâdır (*Târihu'l-Yemeni'l-fikrî*, III, 102-103). Diğer taraftan fırkanın kişinin değerinin soyuna değil ameline bağlı olduğu düşüncesine vurgu yaptığı, Mu'tezile'nin Cübbâiyye kolu tarafından savunulan biçimiyle atom nazariyesini reddettiği, bazı Zeydî gruplarınca has talıkların imtihan vesilesi sayılması gerektiği şeklinde değerlendirmeyi benimsemeyip bunları kişinin içinde yaşadığı şartların tabii sonucu olarak gördüğü nakledil-

mektedir (*Mevsû'atü'l-Yemeniyye*, II, 871-872).

Kaynaklarda Mutarrifiyye'nin önemli şairler yetiştirdiği, fırkanın ileri gelenlerinin dünyevî hirs ve arzulardan uzak olduğu, fırka mensupları arasında şefkat ve dürüstlüğü esas alan bir dayanışma ruhunun hâkim bulunduğu, kelâmî konuların doğru anlaşılmasına önem verdikleri, diğer taraftan o günkü şartlarda tabii ilimlere ve bilhassa matematiğe ilgi gösterdikleri belirtilmektedir (Ahmed b. Muhammed eş-Şâmî, III, 98).

BİBLİYOGRAFYA :

İbrâhim b. Kâsım, *Tabakâtü'z-Zeydiyyeti'l-kübrâ: Bulûğu'l-murâd ilâ ma'rifeti'l-isnâd* (nşr. Abdüsselâm b. Abbas el-Vecîh), Amman 1421/2001, II, 1125; Ahmed b. Muhammed eş-Şâmî, *Târihu'l-Yemeni'l-fikrî fi'l-'asri'l-'Abbâsî*, Beyrut 1407/1987, III, 82-121; Ahmed Abdullah Ârif, *Mukaddime fi dirâseti'l-itticâhâtî'l-fikriyye ve's-siyâsiyye fi'l-Yemen*, Beyrut 1411/1991, s. 178-187; Ahmed el-Hüseyinî, *Mü'ellesâtü'z-Zeydiyye*, Kum 1413, I, 236; Ali Muhammed Zeyd, "el-Mutarrifiyye", *Mevsû'atü'l-Yemeniyye*, San'a 1412/1992, II, 870-873; D. T. Gochenour, *The Penetration of Zaydi Islam into Early Medieval Yemen* (doktora tezi, 1984), Harvard University, s. 186-201; İsmâil b. Ali el-Ekva', *Hicretü'l-'ilm ve ma'âkilüh*, Beyrut 1416/1995, I, 165-169; W. Madelung, "Mutarrifiyya", *IE²* (İng.), VII, 772-773.

İLYAS ÜZÜM

MUTARRİFİYYE

(المطرفية)

Mutarrif eş-Şihâbî'ye
(ö. 459/1067)

nisbet edilen bir Zeydî fırkası
(bk. MUTARRİF eş-ŞİHÂBİ).

MUTARRİZİ

(المطرزي)

Ebû'l-Feth Burhânüddîn Nâsir
b. Abdisseyid b. Ali el-Mutarrizî
el-Hârizmî
(ö. 610/1213)

Arap dili ve edebiyatı âlimi, sözlükçü.

538 (1143) yılında Hârizm'in merkezi Cürcâniye'de (Gürgenç) doğdu. Hârizmşahlar Devleti'nin parlak döneminde yaşadı. Mutarrizî nisbesi atalarından birinin elbise nakışı, sırma ve sim işlemeciliğiyle meşgul olmasından gelmiştir. *el-Muğrib* adlı eserindeki bir kayıttan hareketle ("ğvr" md.) Hârizm Türkçesi'ni bildiği ve büyük bir ihtimalle Türk asıllı olduğu sonucuna varılmaktadır. Başta babası olmak üzere Zemahşerî'nin öğrencisi Muvaffak